

Svet päť rokov po Riu

(z hľadiska niektorých ukazovateľov trvalo udržateľného rozvoja)

V. Ira: World Five Years after Rio (from the Viewpoint of Certain Indicators of Sustainable Development). Život. Prostr., Vol. 31, No. 6, 296–298, 1997.

Five years after the historical UN Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro is a very short time for evaluation whether world population is aimed towards sustainable life-style. Since the conference in Rio the world population increased by 450 million people. In the course of the last five years also the biological diversity decreases. On one hand this period is marked by certain economic growth connected with some positives, but on the other hand some that 1,3 milliard inhabitants, mainly in developing countries, live in poverty. Detailed analyses show the existence of countries significantly influencing global trends (USA, Russia, Japan, Germany, China, India, Indonesia and Brazil). The industrial countries significantly influence these trends by their economic strength and the developing ones by their large population, rapid economic development and rich natural diversity of wildlife. The difference between the rich and poor increases not only on a world scale, but also within the frame of single countries. Media significantly contributed to the increase of consciousness of sustainable life-style. The consumer, pressure caused the change of manufacturing processes and enabled the development of new environmentally sustainable products.

Päť rokov od historickej konferencie OSN o životnom prostredí a rozvoji v Riu de Janeiro je veľmi krátky čas na to, aby sa dalo posúdiť, či svetové spoločenstvo smeruje k trvalo udržateľnému spôsobu života. Od konferencie v Riu sa svetová populácia rozrástla o 450 mil. obyvateľov. V priebehu posledných piatich rokov sa znížila biologická diverzita. Rozsiahle plochy lesov v miernom pásme i tropických dažďových pralesov boli zdevastované, prípadne vyklčované, dôsledkom čoho bolo, prirodzene, znižovanie počtu rastlinných a živočíšnych druhov. Človek svojimi zásahmi ovplyvňoval i mokradňové spoločenstvá. Toto obdobie sa na jednej strane vyznačovalo určitým ekonomickým rastom spojeným s niektorými pozitívami, avšak na druhej strane, takmer 1,3 mld. ľudí žije v chudobe, najmä v rozvojových krajinách, bez možnosti uspokojiť svoje základné životné potreby (dostatočnú výživu a možnosť bývania). V mnohých krajinách sa environmentálne a sociálne problémy podieľajú na vytváraní etnických napätí, spô-

sobujú, že z miliónov ľudí sa stávajú odídeni a v niektorých prípadoch sa toto napätie prejavuje násilím. Odhaduje sa, že r. 1995 bolo na svete 27,4 mil. odídencov (oproti 3 mil. v polovici 70. rokov). Minimálne toľko ľudí bolo premiestnených v rámci vlastných krajín. Tieto čísla, samozrejme, nezahŕňajú tých, čo museli emigrovať v dôsledku environmentálnych katastrof, resp. realizácie veľkorozmerných infraštruktúrnych projektov (Renner, 1997).

Vzhľadom na spomínaný krátky čas sa len zopár vlád rozhodlo nasmerovať svoje aktivity na cestu trvalej udržateľnosti. Napr. len šesť krajín zaviedlo environmentálne dane s cieľom odradiť výrobcov od nadmernej spotreby materiálov a energií.

Agenda 21 o. i. ukladala vládám jednotlivých krajín pripraviť národné stratégie trvalo udržateľného rozvoja. Do r. 1996 sa 117 vládam podarilo zostaviť komisie na vytvorenie národných stratégií. Väčšina zo spracovaných stratégií sa však orientovala výlučne na environ-

mentálne problémy (ich riešenie je v kompetencii ministerstiev pre životné prostredie) bez vhodného prepojenia na problémy ekonomické a sociálne.

V priebehu 90. rokov ekonomický a sociálny tlak spôsobil určité oslabenia "bohatých" krajín, čo viedlo k obmedzeniu ich vlastných sociálnych programov a v niektorých prípadoch i k výraznému zníženiu prostriedkov určených na zahraničnú pomoc.

V období 1990–1995 vzrástli ročné emisie z fosílnych palív, ktoré obsahujú najmä CO₂, o 113 mil. t a dosiahli 6 mil. t za rok. Pravdepodobne by sa boli zvýšili o ďalších 400–500 mld. t, keby nebol nastal kolaps priemyselných odvetví závislých od fosílnych palív v strednej a východnej Európe. Emisie z fosílnych palív pripadajúce na jedného obyvateľa sú napr. v USA 5,3 t, v Japonsku 2,4 t a Indii 0,3 t. Tento viac ako dvadsaťnásobný rozdiel v podiele emisií na obyvateľa odráža rozdiely v priemyselnom rozvoji, spôsobe života a úrovni spotreby v týchto krajinách.

Prírodné ekosystémy čoraz viac ohrozuje rozširovanie poľnohospodárskych plôch, rozrastanie sa ľudských sídel, zásahy do vodného režimu, ako aj znečisťovanie ovzdušia a vody. Z celosvetového pohľadu patria sladkovodné jazerá a toky, dažďové pralesy, korálové útesy a pobrežné mangrovové porasty medzi najohrozenejšie ekologické systémy. Klesá počet vtákov pri troch štvrtinách druhov a takmer jednu štvrtinu zo 4600 druhov cicavcov ohrozuje vyhynutie. Klimatické zmeny môžu výrazne urýchliť vymieranie ďalších druhov. Od konca minulého storočia sa ľudstvo cieľavedome venuje ochrane prírody. Od polovice 20. storočia sa výrazne zväčšila rozloha území s prírodoochranným režimom, dosiahla plochu takmer 1 mil. ha (Flavin, 1997). Napriek tomu, že v mnohých krajinách je podiel chránených území pomerne vysoký (Nemecko 26 %, USA 13 %), počet ohrozených rastlín a živočíšnych druhov je značný (1845 rastlinných a 281 živočíšnych v USA, 1256 rastlinných a 137 živočíšnych v Indii, 281 rastlinných a 242 živočíšnych v Indonézii, 483 rastlinných a 167 živočíšnych v Brazílii).

Podrobné analýzy environmentálnych trendov ukazujú na to, že existuje skupina krajín, ktorá významne ovplyvňuje globálne (najmä environmentálne) trendy. Podľa Flavina (1997) k nim patria USA, Rusko, Japonsko a Nemecko, Čína, India, Indonézia a Brazília. Tieto krajiny obýva 56 % svetovej populácie (r. 1996), vytvá-

rajú 59 % hrubého svetového produktu (r. 1994), ale aj 58 % celosvetových emisií oxidov uhlíka (1995). Podieľajú sa 59 % na zalesnených územiach (r. 1990). Priemyselne vyspelé krajiny v tejto skupine štátov výrazne ovplyvňujú trendy v dôsledku svojej ekonomickej sily, vysokej úrovne materiálnej spotreby a dominancie v technológiách. Naopak, rozvojové krajiny ovplyvňujú svetové trendy veľkou populáciou, rýchlym ekonomickým rastom a bohatou prírodnou diverzitou.

Populačný rast je významným faktorom, ktorý ovplyvňuje environmentálne, ekonomické i sociálne problémy sveta. Priemerný nárast svetovej populácie v 90. rokoch predstavoval 88 mil. obyvateľov za rok. Jeho spomalenie patrí k prioritám globálnej bezpečnosti. V niektorých krajinách (napr. v Demokratickej republike Kongo alebo v Bangladeši) sa však očakáva v budúcich dvoch desaťročiach dvojnásobný nárast, čo pravdepodobne vyvolá významné sociálne i environmentálne problémy. Medzinárodná konferencia o populácii a rozvoji, ktorá sa konala r. 1994 v Káhire, označila za veľmi dôležité súvislosti populačného rastu so vzrastaním sociálnej nerovnosti, materiálnej spotreby i s degradáciou prostredia. V budúcnosti sa preto bude musieť venovať zvýšená pozornosť postaveniu žien, znižovaniu chudoby, zvyšovaniu možností vzdelávania, lepšej zdravotnej starostlivosti a vytváraniu ekonomických príležitostí. Za pozitívny možno označiť pokles ročného prírastku obyvateľstva z 2,1 % na začiatku 60. rokov na 1,5 % r. 1996. V období 1990–1994 poklesla detská úmrtnosť zo 133 na 57 v prepočte na 1000 pôrodov. Latinskoamerické krajiny zaznamenali spomalenie priemerného ročného rastu populácie, napr. v Brazílii

poklesol z 2,8 % na 1,5 %. Čína prežíva výrazné zmeny v demografickom správaní sa obyvateľstva, (napr. miera pôrodnosti poklesla zo 6 pôrodov na 1 ženu v 60. rokoch na 1,9 r. 1995).

Rozdiel medzi bohatými a chudobnými narastá nielen z celosvetového hľadiska, ale aj v rámci jednotlivých krajín. Príjem najbohatších 20 % svetovej populácie je v súčasnosti 60-krát vyšší, ako príjem najchudobnejšej pätiny ľudstva. Ešte r. 1960 bol tento pomer 1:30. V USA sa zvýšil pomer príjmov pätiny najbohatších oproti päťtine najchudobnejších zo 4:1 r. 1970 na 13:1 r. 1993 (Renner, 1997). Ku krajinám s najväčšími disproporciami medzi najbohatšími a najchudobnejšími vrstvami obyvateľstva patrí Južná Afrika (45:1) a Brazília (32:1). Naopak, relatívne priaznivý je tento pomer v Nemecku (6:1) a Japonsku (4:1).

Povedomie o trvalo udržateľnom spôsobe života sa zvýšilo aj vďaka rôznym komunikačným médiám. Konferencia v Riu ovplyvnila množstvo malých inštitúcií (od miestnych samospráv po mimovládne organizácie). Od r. 1992 sa okolo 15 000 miest v 51 krajinách začalo zaoberať lokálnou Agendou 21. Rovnako bolo ovplyvnené aj veľké množstvo jednotlivcov, ktorí sa začali zaoberať otázkami životného prostredia a rozvoja ľudstva v každodennom živote. Polovica 90. rokov je na druhej strane poznačená vzrastom významu súkromného podnikania i finančných inštitúcií. Významné boli hlavne privatizačné procesy v oblasti energetiky, dopravy a telekomunikácií. V mnohých prípadoch trh urýchlil degradáciu prírodných zdrojov (najmä v dôsledku ťažby dreva a nerastných surovín) a nárast znečistenia životného prostredia. Na druhej strane sa urýchlil transfer technológií šetrných k životnému pro-

strediu. Znížili sa subvencie do ťažobného priemyslu, zvýšili sa poplatky za znečisťovanie, sprísnil sa medzinárodné kritériá na posudzovanie investícií, proces hodnotenia vplyvov na životné prostredie sa začal uplatňovať v mnohých ďalších krajinách. Najmä vo vyspelých krajinách sa uprednostňujú environmentálne priaznivé výroby a technológie (solárna energia, chladničky bez freónovej zmesi, bezchlórová výroba papiera, projekty trvalo udržateľného lesného hospodárstva, poľnohospodárstvo bez používania pesticídov atď.). V ostatných rokoch viacero fondov životného prostredia podporilo jednotlivcov a inštitúcie v uskutočňovaní prospešných projektov. Spotrebiteľský tlak spôsobil zmenu výrobných procesov a vyvolal vývoj výrobkov vhodných z hľadiska trvalej udržateľnosti. Nové trendy v elektronike, vede o materiáloch a biotechnológiách ponúkli významné riešenia aj environmentálnych problémov.

Literatúra

- Adams, W. M., 1997: Sustainable Development? In Johnston, R. J., Taylor, P. J., Watts, M. J. (eds): Geographies of Global Change. Blackwell Publishers, Cambridge, MA, p. 355–373.
- Flavin, C., 1997: The Legacy of Rio. In Brown, L. R., Flavin, C., French, H. (eds): State of the World 1997. W. W. Norton, New York a London, p. 3–22.
- Human Development Report, 1996. Oxford University Press, New York.
- Renner, M., 1997: Transforming Security. In Brown, L. R., Flavin, C., French, H. (eds): State of the World 1997. W. W. Norton, New York a London, p. 115–131.
- Taylor, P. J., Watts, M. J., Johnston, R. J., 1996: Global Change at the End of the Twentieth Century. In Johnston, R. J., Taylor, P. J., Watts, M. J. (eds): Geographies of Global Change. Blackwell Publishers, Cambridge, MA, p. 1–10.

“Chudoba je nepriateľom dnešného mieru.”

Pierre Schori
minister pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu,
Švédsko

“Je nesprávne myslieť si, že príroda má kapacitu na zacelenie všetkých rán, ktoré sú jej spôsobené.”

Jacques Chirac
prezident Francúzskej republiky